

Køn, kroppe og kontroverser i håndværksfagene

Tema 1: Antropologien i samfundet

Diskussioner omkring køn rykker i stigende grad ind på danske arbejdspladser. Den offentlige debat problematiserer især den vertikale kønsopdeling på arbejdsmarkedet, dvs. kønsfordelingen i de enkelte arbejdspladser hierarki, hvorimod den horisontale kønsopdeling, dvs. kønsfordelingen inden for erhvervssektorer og fag, i mindre grad er genstand for debat. Men hvad kan vi lære om kønsproblematikker i arbejdslivet gennem antropologisk feltarbejde, der

går tæt på arbejdsforholdene for kvindelige ansatte i en såkaldt mandsdomineret branche? I denne artikel kigger jeg inden for hos en håndværksvirksomhed, som søger at ansætte flere kvindelige håndværkere. Jeg undersøger relationen mellem køn, krop og faglighed og viser herigennem, hvordan de kvindelige håndværkeres tilgang til faget problematiseres, samtidig med at de bidrager til en nytænkning af byggearbejdet.

”Hvis der kommer en kvinde og søger læreplads”, sagde Finn og knipsede med fingrene, ”så er hun ansat. Der er ikke nogen tøven. Der er nogen, der bare skal ind, ikke?”. Finn var ved at forklare mig, hvordan den virksomhed, hvor han arbejder, ansætter nye lærlinge. På dette tidspunkt havde virksomheden 10 kvindelige ansatte ud af en medarbejderstab på 70 personer. Syv af dem arbejdede på byggepladser og tre på kontor. Selv om Finn fik det til at lyde som en selvfølgelighed, er kvindelige håndværkere ikke kutyme i Danmark. Det vil Finn og hans kollegaer ændre på. Derfor kommer kvindelige håndværkere og lærlinge først i køen, når de søger arbejde i virksomheden.

Trods et historisk stærkt fokus på ligestilling er der i Danmark et udpræget kønsopdelt arbejdsmarked (Emerek og Holt, 2008; Bloksgaard, 2010). I visse fag udgør ét køn 80 procent eller mere af arbejdskraften; disse betegnes som ”stærkt kvindedominerede” eller ”stærkt mandsdominerede” (Emerek og Holt, 2008). Sidstnævnte gælder blandt andet for bygge- og anlægsbranchen, hvor det estimeres, at ca. 90 procent af alle ansatte er mænd (Pihl og Høj, 2019). I de sidste årtier har man forsøgt at tiltrække flere kvinder til de håndværksfaglige uddannelser for at fremme ligestillingen i disse erhverv samt sikre et stabilt ansøgertal til uddannelserne. Om end uddannelsesvalg og køn vedvarende er til debat i forskningen (f.eks. Hutters o.a., 2013; Madsen og Thiemer, 2019), fokuserer nyere studier af de håndværksfaglige uddannelser primært på det høje frafald blandt visse grupper af mænd (f.eks. Larsen og Thingstrup, 2013; Jørgensen, 2016). Til gengæld er der kun foretaget enkelte undersøgelser af kvindelige ansattes arbejdsliv i håndværksfagene eller i de såkaldte mandsdominerede brancher bredt set. Disse undersøgelser er ofte interviewbaserede og analyserer de kvindelige ansattes beskrivelser af deres arbejdsliv (f.eks. Bloksgaard og Faber, 2004; Liversage og Knudsen, 2011).

MAIA EBSEN

ph.d.-stipendiat,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
me@anthro.ku.dk

Den eksisterende forskning om håndværksfagene og de dertilhørende uddannelser fokuserer således ofte empirisk på ét køn. Til forskel fra dette præsenterer jeg i denne artikel en bredere undersøgelse af, hvilke betydninger køn tilskrives i det daglige arbejde på byggepladser.

Studiet af køn har en lang historie i antropologisk og socialvidenskabelig forskning. I 1970'erne begyndte flere antropologer at fokusere på kvinder og køn som selvstændige forskningsområder (f.eks. Rosaldo og Lamphere, 1974; Reiter, 1975). Her tog man afsæt i en skelnen mellem to kønsforståelser: *sex* som det biologiske køn og *gender* som det sociale køn. Fremkomsten af performanceteori i kønsstudier i 1980'erne, herunder særligt Judith Butlers klassiker *Gender Trouble* (1990), stillede sig imidlertid kritisk over for denne distinktion og anfægtede, hvorvidt køn overhovedet kan betragtes som en iboende essens i mennesker. I stedet fremhævede Butler den nu velkendte pointe, at køn er performativt; altså at det *gøres*.

 Jeg viser, hvordan kvindelige håndværkere udfordrer etablerede krops- og kønsforestillinger og derigennem bidrager til en nytænkning af faget

Nærværende artikel henter inspiration fra denne tænkning og undersøger, hvordan kulturelle kategorier som køn løbende produceres gennem konkrete handlinger og forhandlinger, der udspiller sig gennem ulige magtrelationer. Analysen lægger sig i forlængelse af den eksisterende forskning om køn og arbejdsliv i Danmark, hvor det argumenteres, at kønnede normer og praksisser opstår i sociale relationer mellem mennesker på arbejdspladser. Køn er med andre ord en måde at være sammen på fremfor noget, der findes i den enkelte krop (Juul o.a., 2018). Artiklen viser, hvordan fagligheden i håndværksfagene i vid udstrækning defineres og praktiseres ud fra bestemte krops- og kønsforestillinger, som i særlig grad kompromitterer de kvindelige håndværkere. Jeg viser, hvordan de kvindelige håndværkere udfordrer disse og derigennem bidrager til en nytænkning af faget. Desuden fremhæver jeg, at de udfordringer, som de kvindelige håndværkere har, ikke nødvendigvis er kønsbetingede, selv om de overvejende bliver forklaret gennem kønsforskelle. Med afsæt i analysen påpeger jeg, at *antallet* af kvinder på de erhvervsfaglige uddannelser ikke alene kan ændre på, hvordan kønnede uligheder opstår og reproduceres i håndværksfagene. Denne pointe er væsentlig i diskussioner om arbejdstyrkens fleksibilitet, da kønnede uligheder alt andet lige begrænser mobiliteten på arbejdsmarkedet.

Grundlaget for artiklen er 11 måneders feltarbejde i den ovennævnte byggevirksomhed foretaget i 2019. Under feltarbejdet havde jeg min daglige gang i virksomheden, hvor jeg deltog i det praktiske arbejde såvel som i møder og sociale aktiviteter. Derudover foretog jeg semistrukturerede interviews med 20 ansatte. Under feltarbejdet havde jeg således ikke udelukkende fokus på kvindelige håndværkere, men nærmere på den generelle arbejdsoplevelse

blandt alle håndværkerne. I en antropologisk optik er det en vigtig pointe, at kønsproblematikker netop ikke tages for givet, men inddrages i det omfang de fremstår relevant for at forstå den pågældende kontekst.

Med afsæt i dette materiale vil jeg i de følgende tre hovedafsnit beskrive, hvordan køn aktualiseres, praktiseres og debatteres blandt håndværkerne. Vi skal begynde med at se på de kvindelige håndværkeres motivationer for at vælge netop håndværksfaget som uddannelses- og arbejdsvej, herunder de barrierer, de møder, når de træder ind i faget. Derefter bevæger vi os ud på byggepladserne for at undersøge samspillet mellem køn, faglighed og kropslighed. Her ser vi, hvordan de kvindelige håndværkere bidrager til en omfortolkning af byggearbejdets roller og rutiner. Endelig fremhæves situationer, hvor køn direkte eller indirekte problematiseres i det daglige arbejde. Gennem artiklen bliver det tydeligt, hvordan køn bruges til at betvivle de kvindelige håndværkeres bidrag til arbejdet, hvorfor de søger fællesskab med hinanden og derved – utilsigtet – reproducerer en kønssegregering.

Uddannelsesvalget: Vejen og viljen til håndværksfaget

De kvindelige håndværkere, som jeg mødte under feltarbejdet, arbejder som snedkere eller tømrere. De er mellem 25-35 år og er enten i gang med eller har færdiggjort deres byggefaglige uddannelse. De har foretaget det, der i uddannelsespolitiske sammenhænge betegnes som et ”kønsutraditionelt uddannelsesvalg” (Madsen og Thiemer, 2019: 10-11). I forskningslitteraturen fremhæves det, at sådanne uddannelsesvalg er svære at træffe, da omverdenen ofte kræver en særlig legitimering af beslutningen (Nielsen og Sørensen, 2004; Liversage og Knudsen, 2011). Ingen af disse kvindelige håndværkere er gået den direkte vej. De har alle taget en gymnasial uddannelse – og nogle endda universitetsuddannelser – før de søgte en håndværksfaglig uddannelse.

Dette gjaldt også Frida. Frida er tæt på de 30 og bor i København. Hun er en frimodig kvinde med fødderne solidt plantet på jorden. Hendes statur er, som de fleste andre af de kvindelige håndværkere, ganske almindelig. Faktisk er det kun den sprækkede, ru hud på hendes hænder, der afslører hendes erhverv. Da jeg mødte Frida, var hun i slutningen af sit lærlingeforløb. Selv om det havde taget tid at vælge uddannelsen, overraskede det hende ikke, at hun trives med tømrerarbejdet. Hun har nemlig altid været optaget af at bygge. ”Det ligger mig lige til højrebent,” fortalte hun. ”Min far har altid bygget ting, og jeg har bygget ting med min bror.” Mens Fridas uddannelsesvalg ikke kom bag på hendes far, havde arbejdets fysiske anstrengelser bekymret hendes mor. Men hun er også den bekymrede type, forklarede Frida, og alting behøver ikke at være let. ”Det skal jo være lidt hårdt. Det er sjovt, når det er lidt hårdt.” Tømrerarbejdet giver Frida afløb for ”den der byggetrang,” som hun formulerede det, og det giver hende mulighed for at forfølge en konkret drøm. ”Jeg har en idé om, at jeg skal bygge et hus. Det kan jeg. Det er da for fedt at kunne sige, at jeg kan udleve min egen drøm, hvis jeg vil det.”

Lærke, en anden kvindelig håndværker, fremhævede ligeledes evnen til at bygge et hus som noget særligt. ”Der er noget spændende over det der med at tilkæmpe sig en helt konkret magt over ens liv ved at overtage en fysisk produktion af noget. Jeg kan selv fremstille et hus, hvis jeg har lyst til det.” For Nanna, som arbejder i samme firma som Lærke og Frida, giver det at bygge en følelse af uafhængighed. ”Jeg vil gerne kunne forsørge mig selv. Og det indebærer også at kunne bygge mit eget hus,” forklarede hun. For disse kvindelige håndværkere giver tømrerfaget således en oplevelse af frihed, selvstændighed og uafhængighed.

Deres selvsikkerhed fik dog i visse tilfælde et knæk, når de skulle finde lærepladser. Efter et grundforløb skal eleverne på de erhvervsfaglige uddannelser igennem fem perioder af skiftende skoleophold og virksomhedsoplæring. Eleverne tilbydes vejledning, men er i sidste ende selv ansvarlige for at finde en læreplads, hvorfor langt de fleste pladser fordeles gennem personlige netværk (Jørgensen, 2018: 181). Frida, Lærke og Nanna havde fået lærepladser hos samme byggefirma, hvorimod Anna havde været hos andre virksomheder, før hun havde fået plads i denne virksomhed. Hun fortalte, at hun havde opsøgt praktikvejlederen på skolen for at få hjælp med at finde en plads, og hun gengav den samtale, som hun havde haft med vejlederen. Han havde sagt, at han kendte et par virksomheder, der muligvis kunne tilbyde hende en læreplads. Dog ville han lige forhøre sig hos dem, om de var interesserede i en lærling. Anna havde undrende spurgt, om hun ikke selv kunne kontakte dem. Til dette havde praktikvejlederen tøvende svaret, at han skulle høre, om de ville have en *kvindelig* lærling. Anna havde forbløffet spurgt ham, om han da var bange for, at hun ville få brysterne i klemme.

Annas samtale med praktikvejlederen belyser en udfordring ved de erhvervsfaglige uddannelser: Eleverne er afhængige af, at virksomhederne udbyder lærepladser. Dermed har virksomhederne overhånden, og de kan således vælge og vrage, når de skal ansætte lærlinge. Dette går særligt ud over unge med anden etnisk baggrund end dansk samt kønsminoriteter (Jørgensen, 2018: 181). Kvindelige håndværkere kan således, som Anna, ende i en knibe, når de skal søge læreplads.

Jeg blev ofte fortalt, at virksomheder benytter den samme forklaring, når de afviser kvindelige lærlinge eller håndværkere: Manglen på omklædnings- og badefaciliteter. Omklædning foregår i skurvognen, som består af et åbent omklædningsrum med skabe. Herudover er der et toilet, badefaciliteter samt et spiserum i åben forlængelse. I løbet af 2019 rasede en debat om skurvognens indretning. Kvindelige håndværkere kunne på dette tidspunkt kræve særskilte badefaciliteter, hvormed en arbejdsgiver skulle betale for en ekstra skurvogn. En århusiansk håndværker kendt som ”Murer-Mette” satte dette på den offentlige dagsorden, hvilket resulterede i, at det fra 2021 bliver lovpligtigt at have en låselig dør til baderummet, så alle kan bade i fred.

Denne diskussion er eksemplarisk for debatten om køn og håndværksfagene. Det er ofte kroppen – altså kulturelle forståelser af biologiske forskelle – der præsenteres som årsagen til at ekskludere kvindelige håndværkere. Her fremhæves alt fra bryster, der kan komme i klemme, til bedefaciliteter på byggepladserne, hvormed det understreges, at kvinder ikke har en naturlig plads i fagene. Fokusset på biologiske forskelle peger på en general opfattelse af, at *alle* mænd hører naturligt til i branchen, mens *alle* kvinder udgør et unaturligt element. Der skabes således to køns kategorier, som begge betragtes som homogene og afgrænsede.

➤➤ Det er ofte kroppen – altså kulturelle forståelser af biologiske forskelle – der præsenteres som årsagen til at ekskludere kvindelige håndværkere. Her fremhæves alt fra bryster, der kan komme i klemme, til bedefaciliteter på byggepladserne, hvormed det understreges, at kvinder ikke har en naturlig plads i fagene

Byggepladsen: At bevæge sig som en mand

Men hvordan håndterer de kvindelige håndværkere disse kønsproblematikker i praksis? For at blive klogere på dette må vi ud på byggepladserne. I antropologien forsøger man typisk at placere sig iblandt dem, man gerne vil undersøge. Man bruger med andre ord sig selv som forskningsredskab, hvormed man opnår indsigt i andet end sproglige fremstillinger, da man er tilstede med hele sin krop. Forskerens eget køn kan derfor også være afgørende for de videnskabelige erkendelser, der søges (Hasse, 2000). Gennem den kropslige erfaring kan man studere kønnede normer, men ens egen kønnede krop kan også sætte grænser for, hvad der kan erfares (Mohr og Hansen, 2016). I dette afsnit tager jeg udgangspunkt i, hvordan min egen kønnede krop både muliggjorde og udfordrede min undersøgelse af, hvilke betydninger køn tilskrives i det daglige byggearbejde.

En typisk arbejdsdag på byggepladsen indledes i skurvognen. Nogle møder op i deres arbejdstøj, mens andre begynder dagen med at klæde om. På min første dag fik jeg udleveret arbejdstøj og sikkerhedssko. Jeg ikklædte mig min nyerhvervede uniform. Bukserne hang, og det, der foregav at være knæene, sad på mine skinneben. Jeg prøvede en størrelse mindre. Efter at have smøget buksebenene op sad de nogenlunde. Det gik hurtigt op for mig, at alle i virksomheden var ikklædt samme arbejdstøj. En dag sagde Frida i en utilfreds tone: ”Man burde også lave arbejdstøj til kvinder.” Jeg delte Fridas frustration. Når jeg på kolde dage tog en ekstra trøje på, sad den løst og hang fast i stiger eller mellem byggematerialer. Selv om kendte mærker har lanceret arbejdstøj til kvinder, er det ikke bredt tilgængeligt. Det meste arbejdstøj er således stadig designet efter en stereotyp mandekrop. Frida og Nanna fortalte, at dette

også gælder værktøj, som i udgangspunktet er designet efter en stereotyp mandehånd.

Arbejdstøj, sikkerhedssko og til tider hjelm og handsker er påkrævet på en byggeplads. Buksernes mange lommer bruges til opbevaring af skruer, tomestok, blyant og værktøj. Således holdes hænderne frie, og kroppen kan følge arbejdets bevægelser. Disse bevægelser skulle jeg lære at kende under mit feltarbejde. Man klatrer på stiger, stilladser og tage, og man løfter sig i armene og kravler på alle fire, når man skal nå sværttilgængelige hjørner og afkroge. I studier af håndværksarbejde er det gængs viden, at kroppen spiller en afgørende rolle i arbejdet. Antropologen Charlotte Baarts (2003: 39) beskriver f.eks., hvordan hendes feltarbejde blandt jord- og betonarbejdere påvirkede hendes kropslige fremtoning: ”Jeg havde inkorporeret en kropslig erfaring: tyngden fra sømbæltet på mine hofter og mit ene lår, armene let ud fra kroppen og et bestemt skub på hjelmen.” En kollega på byggepladsen kommenterede, at hun gik ”næsten som en mand.” Det fysiske arbejde og arbejdstøjet sætter altså spor på kroppen.

Selv om de fleste er enige om, at kroppe ikke er ens, kan disse forskelligheder være en udfordring, når man skal lære håndværkets bevægelser. Dette talte jeg med Andreas, en svend, om en formiddag på byggepladsen, mens han tilså en mandlig lærlings arbejde. Andreas fortalte, at han havde haft flere kvindelige lærlinge. ”Er der forskel på mandlige og kvindelige lærlinge?”, spurgte jeg. Han tøvede lidt. ”Tjo, man skal jo nok afholde sig fra at være en gentleman,” sagde han nølende. ”Selv om man har lyst til at hjælpe med at løfte, så skal alle jo selv klare at håndtere de tunge løft.” Som Andreas’ forklaring indikerer, er de teknikker og metoder, som lærlinge oplæres i, baseret på en bestemt fysisk formåen, hvor der til stadighed er fokus på den individuelle styrkepræstation. Lidt karikeret kan man ved at bruge Baarts’ observation sige, at oplæringen i håndværksfag indebærer, at man skal lære at bevæge sig som en mand.

Om end de kvindelige håndværkere sjældent drøftede arbejdets fysiske anstrengelser, virkede det til at bekymre flere af dem. Nanna havde fra begyndelsen tvivlet på, om hun kunne gennemføre en uddannelse, ”der virker så hardcore,” som hun udtrykte det. Hun var blevet glad for arbejdet, selv om det krævede mere, end hun havde forventet. Mit generelle indtryk fra byggepladserne var, at de kvindelige håndværkere til tider ydede en ekstra indsats for at overkomme eventuelle fysiske begrænsninger. Som andre studier ligeledes påpeger, kan kvindelige håndværkere muligvis føle sig presset til at demonstrere, at de har den fornødne fysiske styrke til at klare arbejdet, hvilket kan medføre ekstra nedslidning (Liversage og Knudsen, 2011: 61, 109). De udsættes med andre ord for et ekstra præstationspres i deres arbejdsliv.

Mit feltarbejde viste dog, at alle undertiden kæmper med fagets fysiske krav. Tunge løft er en udfordring på tværs af køn, og fysisk styrke forebygger ikke nødvendigvis dårlige arbejdsstillinger og slid. Mandlige håndværkere var i lige så høj grad sygemeldte med ondt i ryggen, og de blev også udsat for ar-

bejdsskader. Som statistiske undersøgelser viser, udmærker byggebranchen sig ved det høje antal arbejdsulykker (Arnholtz o.a., 2015). Selv om de fleste håndværkere virker til at være bekendte med arbejdets risici, var de kvindelige håndværkere mere optagede af at passe på sig selv. Frida talte om dette, da hun forklarede, hvorfor det gør en forskel at have kvindelige kollegaer. ”Jeg har brug for noget sparring for, at jeg kan være i det her fag, fordi jeg kender ikke min egen styrke,” forklarede hun. ”Jeg gør jo bare som mændene. Det duer jo ikke – man bliver nødt til at tænke. Selvfølgelig kan jeg være tømrer som kvinde. Jeg skal bare lige finde min egen styrke i det.”

Ligesom Frida var flere af de kvindelige lærlinge opmærksomme på, at de skulle finde deres styrke eller kyndighed i faget, da dette til tider stod i kontrast til forventningerne til dem. Som Frida fremhæver, kan det være svært at løse denne opgave alene, hvorfor de har brug for hinanden. Eksempelvis gik nogle af dem til gymnastik sammen, hvor der er fokus på at forebygge de styrkemæssige udfordringer og kropslige spændinger, som dårlige arbejdsstillinger og udendørsarbejde året rundt kan forårsage. I løbet af arbejdsdagen minder de ligeledes ofte hinanden om at passe på under tunge løft, ligesom de forsøger at systematisere arbejdet, så arbejdsstillinger er gennemtænkte og mest skånsomme. Nanna bruger f.eks. ofte tid på at gennemtænke arbejdsprocessen. Hun tilpasser rullestilladsets højde, så hun ikke udfordrer sine skuldre unødigt, og hun bygger kasser, der kan sidde på stilladset, så hun har nem adgang til det rette værktøj og skruer. Nanna havde nemlig erfaret, at byggearbejde handler om andet end fysisk styrke. ”Efterhånden har jeg fundet ud af, at det virkelig ikke er særlig meget [styrke], det kommer an på – eller overhovedet ikke faktisk. Selvfølgelig er der nogle situationer, hvor det er lidt irriterende for folk, at jeg ikke kan løfte det samme, og så skal de måske løfte lidt mere. Men så er der nogle andre ting, som jeg kan komme med. Sådan vil det altid være.”

 (...) de kvindelige håndværkere udfordrer præmissen om, at godt håndværk udelukkende bygger på råstyrke. Deres anderledes uddannelses- og arbejds erfaringer gør, at de kan bidrage med nye perspektiver på håndværksarbejdet. De redefinerer herigennem bl.a. forståelsen af effektivitet i arbejdsprocessen

Morten, den daglige leder af virksomheden, fremhævede også de kvindelige håndværkeres tilgang til arbejdet. Ifølge ham har de et særligt talent for ”det organisatoriske,” altså for organiseringen af arbejdet. Både Nanna og Morten påpeger således, at de kvindelige håndværkere udfordrer præmissen om, at godt håndværk udelukkende bygger på råstyrke. Deres anderledes uddannelses- og arbejds erfaringer gør, at de kan bidrage med nye perspektiver på håndværksarbejdet. De redefinerer herigennem bl.a. forståelsen af effektivitet i arbejdsprocessen. Dette værdsættes i den virksomhed, hvor de har besluttet

at ansætte flere kvindelige håndværkere. Men ikke alle møder de kvindelige håndværkere med lige så åbne arme, hvilket vi skal kigge nærmere på i næste afsnit.

Konfrontationer: "Damerne i firmaet"

En morgen fortalte Anna, at hun var glad for ikke længere at blive kaldt "sveske." Hvem havde kaldt hende det, spurgte jeg forundret. Det havde en svend fra en virksomhed, hvor hun tidligere havde været i praktik. "Men han ville bare have en reaktion," sagde hun, "så jeg kaldte ham snuske." Flere af de kvindelige håndværkere kunne ligesom Anna fortælle historier om, hvordan andre håndværkere kaldte dem for "prinsesser," hvordan skolekammerater kaldte dem for "mor," eller hvordan kunder blev overraskede, når håndværkeren var en "hun." Nanna fortalte yderligere om en særlig form for "mansplaining," som gør hende rasende. "Hvis nogle skal overforklare ting, eller hvis folk antager, at jeg ikke har lært at bruge en tommestok eller et eller andet grundlæggende. Nogle gange er jeg bare nødt til at sige 'okay stop – slip mit værktøj, du lige har taget ud af hænderne på mig.'" At tonen i håndværksfagene kan være barsk, og at der er en risiko for at møde ubehagelig og grænseoverskridende adfærd, er ikke noget nyt (Liversage og Knudsen, 2011: 92). Imidlertid blev jeg overrasket over den rolle, som den rå tone spiller i evalueringer af arbejdet på byggepladsen. Denne erkendelse fik jeg på en regnfuld formiddag under et besøg hos en anden byggevirksomhed, hvor jeg lavede et kortvarigt komparativt feltarbejde.

Jeg havde tilbragt en uge på en byggeplads, hvor der udelukkende var mandlige håndværkere. Det var et større byggeprojekt, hvorfor flere forskellige virksomheder arbejdede på pladsen. En formiddag blev jeg sendt ned for at tage imod stilladsliften. Stilladslifte bremser et stykke over gadeplan af sikkerhedshensyn, hvorefter en høj tone lyder, så alle advares om dens ankomst. Normalt holdes knappen inde, mens lyden toner frem, hvorefter liften kører ned. Det undrede mig derfor, at lyden fortsatte, uden at liften bevægede sig. Jeg slap knappen og kiggede op i regnen. En håndværker råbte, at jeg skulle holde knappen inde. Jeg prøvede forfra, men liften forblev stilstående. Han råbte atter: "For helvede – hold den nu inde" og tilføjede efter et par sekunders pause: "Ellers skal jeg tage dig med ned i kælderen og vise dig, hvordan man holder den inde." Den pågældende håndværker var ansat i et andet firma og vidste ikke, at jeg var på pladsen i forskningsøjemed. Så meget desto mere kom hans bemærkning bag på mig. Samtidig overraskede det mig, at ingen af de fem personer, der stod omkring os, reagerede på hans kommentar. Situationen viste, at det kan være svært at fejle som kvindelig håndværker, da fejl kan blive mødt af brutale – og kønnede – irettesættelser.

Virksomheden, som jeg fokuserer på i denne artikel, er opmærksom på sådanne konfrontationer. De reagerer prompte, når det sker. En underentreprenør blev eksempelvis opsagt, efter nogle håndværkere fra firmaet havde talt nedladende til et par kvindelige håndværkere. Finn, som vi mødte i artiklens

indledning, gav mig et andet eksempel. For et par år siden var de blevet trætte af at modtage materiale med letpåkledte damer fra deres materialeleverandør. De havde sagt, at hvis den næste reklame indeholdt et billede af en ung kvinde med en stram T-shirt og store bryster, så handlede de ikke hos dem mere. Ved aktivt at tage afstand til situationer som beskrevet her er denne virksomhed blevet et helle for de kvindelige håndværkere. Nanna fortalte, at hun netop derfor havde søgt læreplads her. ”Jeg vidste, at nogle ting ikke blev tolereret, f.eks. sexistiske jokes,” forklarede hun. ”Jeg tænker, at andre også har valgt aktivt at søge ind det her sted, fordi de har taget nogle politiske standpunkter, som også beskytter vores position og gør det nemmere for os at komme ind i faget.”

Beslutningen om at ansætte flere kvindelige håndværkere skabte dog visse interne udfordringer i virksomheden, hvoraf én blev beskrevet for mig gentagende gange. En gruppe af de kvindelige ansatte havde sagt, at de nødigt ville kaldes ”pigerne.” Ytringen var blevet taget blandet imod. Morten, den daglige leder, fortalte, at han havde kløet sig i håret. Han foretrak selv denne betegnelse fremfor ”kvinderne” eller ”damerne.” Men han ville gerne efterleve deres ønske. Andre anså diskussionen som overflødig. Dette gjaldt bl.a. Daniel, som generelt følte sig udfordret af de kvindelige håndværkere. ”Nogle af dem [de kvindelige håndværkere] har et stort behov for at bevise, at de kan være en kvinde i et mandefag. Så de går lidt hurtigere, de tager lige lidt ekstra fat, og nogle gange går de ind foran og tager det arbejde, man skal til at lave.” Ifølge ham er nogle af de kvindelige håndværkere drevet af overmod, som i hans optik kunne resultere i farlige situationer på byggepladsen. Daniel er dog påpasselig med at kommentere på dette. ”Jeg tager slet ikke den der diskussion, for de er heller ikke sådan nogle typer, man kan diskutere med.” Selv om ovenstående kampe fyldte i hans hverdag, havde Daniel ifølge eget udsagn lagt censur på sig selv. Uden at dvæle ved det kommenterede Finn også i en bisætning, at nogle nok skulle sluge nogle kameler, når en kvindelig håndværker blev sat til at styre arbejdet. Fra både Daniels og Finns beskrivelser ses det, at håndværkerne bøvlede med have en åben drøftelse af kønsforskelle.

Den manglende åbenhed omkring kønsuligheder kan på visse punkter minde om det, antropologerne Marie Leine, Henrik Hvenegaard Mikkelsen og Atreyee Sen (2019) beskriver som en ”fornægtelsespolitik.” Gennem en analyse af mediedebatter i Danmark viser de, hvordan diskrimination mod kvinder reduceres til en ekstraordinær og afvigende handling fremfor en strukturel problematik. De peger på, at diskussioner om kønsdiskrimination forlægtes på baggrund af dominerende idéer om Danmark som et foregangsland for lighed mellem køn. Hvis vi kigger på nogle af de ovenstående situationer gennem denne optik, ses det tilsvarende, hvordan konfrontationer gøres til afvigende handlinger frem for strukturelle problematikker. I Annas forklaring på, hvorfor hun blev kaldt ”sveske,” understreger hun eksempelvis, at den pågældende svend blot ville have en reaktion. Ligeledes reduceres snakken omkring ”piger” til en diskussion af én specifik betegnelse fremfor en snak omkring interne uligheder.

Hvor efterlader dette de kvindelige håndværkere? Som vist i ovenstående beskrivelser bliver de kvindelige håndværkere ofte nødsaget til aktivt at tage stilling til deres køn og position i håndværksfagene, også selv om de i udgangspunktet ikke betragter dette som relevant. Frida beskrev dette dilemma, da hun forklarede mig, hvorfor hun til at begynde med ikke gik så meget op i ligestillingsdiskussionerne. ”Det er også, fordi at så bliver jeg lige pludselig centrum i mit fag, fordi jeg er kvinde i et mandsdominerende fag,” fortalte hun. ”Jeg bryder mig egentlig ikke så meget om at være sådan én, der skal kigges på, fordi hun er den, der er damen i firmaet.” I begyndelsen af læreperioden havde hun derfor ikke opsøgt de andre kvindelige ansatte. Det har dog ændret sig. ”Nu er jeg lidt mere sådan: Ja, jeg er en kvinde i et mandsdominerende fag. Yeah, vi holder sammen.” Som Fridas udsagn viser, ender de kvindelige håndværkere altså med at reproducere betydningen af en kønskategori, som de i udgangspunktet ikke fandt relevant. Ydmygende kommentarer minder dem om, at de ikke blot er håndværkere, men *kvindelige* håndværkere. Samtidig bruges køn, som vi så i Daniels forklaring, til at betvivle deres faglige arbejdsindsats. Derfor holder de sig til hinanden, hvormed de utilsigtet reproducerer en kønssegregering. De kan med andre ord ikke undslippe at være ”damerne i firmaet.”

Kvindelige håndværkere udfordrer fastgroede køns- og kropsforestillinger

Danmark har brug for en fleksibel arbejdsstyrke for at forebygge en fremtidig mangel på arbejdskraft, men fleksibiliteten begrænses i dag af en stærk kønsopdeling af arbejdsmarkedet (Larsen o.a., 2016). I byggefagene vil man ændre på dette ved at tiltrække flere kvinder til de erhvervsfaglige uddannelser. Således forventes det, at antallet af kvinder i fagene i sig selv vil gøre en forskel. Men hvis fleksibilitet skal øges, skal der ikke blot være fokus på, hvordan køn definerer uddannelsesvalg, men også på hvordan kønnede uligheder opstår og reproduceres i arbejdssammenhænge. Som denne artikel viser, er den professionelle identitet i byggefagene tæt knyttet til bestemte køns- og kropsforestillinger. Kvindelige håndværkere udfordrer disse og bidrager derved til en nytænkning af faget. Samtidig bruges forestillingerne, som vi har set, til at betvivle deres bidrag til arbejdet, hvorfor de søger fællesskab med hinanden og derved – utilsigtet – reproducerer en kønssegregering. Det er derfor nødvendigt at nedbryde dominerende kønsforestillinger, hvis den diversitet, der søges skabt på uddannelserne, også skal komme til at definere den fremtidige arbejdsstyrke.

Litteratur

- Arnholtz, Jens, Jakob Krause-Jensen og Ida Juul (2015), "Introduktion til forandringer i bygge- og anlægsbranchens arbejdsliv", *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 17(2): 5-9.
- Baarts, Charlotte (2003), "Håndværket – Opbygning af viden" i Kirsten Hastrup, red., *Ind i verden: En grundbog i antropologisk metode*, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 34-49.
- Bloksgaard, Lotte (2010), "Maskuliniteter, femininiteter og arbejde – den horisontale kønsopdeling på det danske arbejdsmarked", *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 12(2): 19-35.
- Bloksgaard, Lotte og Stine Brock Faber (2004), *Køn på arbejde: En kvalitativ undersøgelse af mandlige sygeplejerskers og kvindelige politibetjentes arbejdsliv*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Butler, Judith (1990), *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York: Routledge.
- Emerek, Ruth og Helle Holt (2008), *Lige muligheder – Fri valg?*, SFI rapport, København: SFI.
- Hasse, Cathrine (2000), "Overvejelse om positioneret deltagelse-observation – sexede astronomer og kønnede lærereprocesser", *Kvinder, Køn & Forskning*, 4: 39-51.
- Hutters, Camilla, Mette Lykke Nielsen og Anne Görlich (2013), *Drenge og piger på ungdomsuddannelserne*, Århus Universitet: Center for Ungdomsforskning.
- Juul, Ida, Jakob Krause-Jensen og Sebastian Mohr (2018), "Mandearbejde – Indledning", *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 20(2): 5-9.
- Jørgensen, Christian Helms (2016), "'Jeg er født med det i blodet': Drenge traditionelle uddannelsesvalg i en senmoderne tid", *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, (1): 34-48.
- Jørgensen, Christian Helms (2018), "The Modernisation of the Apprenticeship System in Denmark 1945-2015", i Svein Michelsen og Marja-Leena Stenström, red., *Vocational Education in the Nordic Countries – The Historical Evolution*, London: Routledge, pp. 171-190.
- Larsen, Lene og Signe Hvid Thingstrup (2013), *Rum for mænd? – en vidensopsamling om drenge og mænd i uddannelse*, Roskilde: Roskilde Universitet.
- Larsen, Mona, Helle Holt og Malene Rode Larsen (2016), *Et kønsopdelt arbejdsmarked: Udviklingstræk, konsekvenser og forklaringer*, SFI rapport, København: SFI.
- Leine, Marie, Henrik Hvenegaard Mikkelsen og Atrayee Sen (2019), "'Danish Women Put up with Less': Gender Equality and the Politics of Denial in Denmark", *European Journal of Women's Studies*, 27(2): 181-95.
- Liversage, Anika og Louise Leelo Knudsen (2011), *Kvinder i byggefag: En interviewundersøgelse*, SFI rapport, København: SFI.
- Madsen, Mia Uth og Maria Thiemer (2019), *Køn og uddannelsesvalg i 9. klasse*, EVA rapport, København: EVA.
- Mohr, Sebastian og Rasmus Præstemand Hansen (2016), "Kønsetnografi – én mulig historie om at udforske køn og etnografi", *Kvinder, Køn & Forskning*, 2(3): 3-11.
- Nielsen, Steen Baagøe og Aase Rieck Sørensen (2004), *Unge valg af uddannelse og job: Udfordringer og veje til det kønsopdelte arbejdsmarked*, Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Pihl, Louise og Helene Høj (2019), *Flere kvinder i bygge- og anlægsbranchen: Anbefalinger og afrapportering fra Byggeriets Kvinderåd*, København: Byggeriets Kvinderåd.
- Reiter, Rayna R. (1975), *Toward an Anthropology of Women*, New York: Monthly Review Press.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist og Louise Lamphere (1974), *Woman, Culture, and Society*, Stanford, California: Stanford University Press.